

MULOQOTNING PSIXOLINGVISTIK TAHLILI

Zokirova F. F.

E-mail: farzonazokirova1421@gmail.com

A second- year master's degree student of Chirchik State Pedagogical University

Annotatsiya: Ushbu maqola muloqot jarayonining psixolingvistik tahliliga bag'ishlangan. Tadqiqot muloqotdagi hissiy va ijtimoiy omillar, nutq aktlari va ularning kommunikatsiya samaradorligidagi roli, shuningdek kontekst va interaktivlik jihatlarini o'rganadi. Psixolingvistik yondashuv yordamida suhbatdagi nutqiy xatti-harakatlar, til va muloqot strukturasi tahlil qilinadi. Maqola natijalari muloqot jarayonini chuqurroq tushunish va kommunikatsiya samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari nafaqat akademik, balki amaliy sohalarda ham foydali bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar: muloqot, psixolingvistika, hissiy omillar, ijtimoiy omillar, nutq aktlari, kontekst, interaktivlik

Abstract: This article is dedicated to the psycholinguistic analysis of communication processes. The study examines emotional and social factors, the role of speech acts in communication effectiveness, as well as context and interactivity aspects. Using a psycholinguistic approach, speech behaviors, language structures, and interaction patterns are analyzed. The findings contribute to a deeper understanding of communication processes and can enhance communication efficiency. The results are relevant for both academic research and practical applications.

Keywords: communication, psycholinguistics, emotional factors, social factors, speech acts, context, interactivity

Аннотация: Статья посвящена психолингвистическому анализу процессов общения. В исследовании рассматриваются эмоциональные и социальные факторы, роль речевых актов в эффективности коммуникации, а также аспекты контекста и интерактивности. С помощью психолингвистического подхода анализируются речевые поведения, языковые структуры и модели взаимодействия. Результаты исследования способствуют более глубокому пониманию процессов общения и повышению эффективности коммуникации. Они актуальны как для академических исследований, так и для практических приложений.

Ключевые слова: общение, психолингвистика, эмоциональные факторы, социальные факторы, речевые акты, контекст, интерактивность

Kirish. Zamonaviy jamiyatda muloqot inson faoliyatining ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, ijtimoiy hayotning barcha jabhalarida muhim o'rin tutadi. Muloqot jarayoni nafaqat axborot almashinuvi, balki inson tafakkuri, emotsional holati va ijtimoiy tajribasining namoyon bo'lishi sifatida murakkab psixolingvistik hodisa

hisoblanadi.¹⁰⁶ Shu boisdan muloqotni psixolingvistika nuqtai nazaridan tahlil qilish til va ong o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni chuqur o'rganish imkonini beradi. Psixolingvistika fani nutqning yaratilishi va idrok qilinishida kechadigan kognitiv mexanizmlarni, shuningdek, til birliklarining inson psixikasi bilan qanday bog'liq holda faoliyat yuritishini o'rganadi.¹⁰⁷ Muloqot jarayonida ma'no shakllanishi, suhbatdoshlar o'rtasidagi kommunikativ strategiyalar tanlovi, matnni talqin qilish mexanizmlari va nutq vaziyatiga mos til birliklarining qo'llanishi ushbu fandagi asosiy tadqiqot yo'nalishlaridandir. Shaxsning nutqiy faoliyatida kuzatiladigan psixologik omillar — motivatsiya, suhbatdoshning ijtimoiy roli, emotsional kayfiyat, kommunikativ maqsad va kontekstning o'rni nihoyatda beqiyosdir. Bularning barchasi muloqotning pragmatik, semantik va kognitiv jihatlarida o'z aksini topadi va jarayonning samaradorligini belgilaydi. Ushbu maqolada muloqotning psixolingvistik asoslari, til va tafakkur o'rtasidagi bog'liqlik, shuningdek, kommunikativ jarayonda qo'llaniladigan strategik va kognitiv mexanizmlar tahlil qilinadi.

Metodologiya va adabiyotlar tahlili. Ushbu tadqiqotning metodologik asosini psixolingvistika va kognitiv lingvistika yo'nalishlaridagi ilmiy qarashlar tashkil etadi. Muloqot jarayonining psixolingvistik xususiyatlarini o'rganishda tizimli tahlil, diskurs tahlili hamda korpusiy tahlil metodlaridan foydalanildi. Tizimli tahlil muloqotning tarkibiy qismlarini — maqsad, kontekst, til birliklari va suhbatdoshlar rolini — o'zaro bog'liq holda ko'rib chiqish imkonini berdi. Diskurs tahlili esa nutqning pragmatik xususiyatlari, strategiyalar tanlovi va kontekstning ta'sirini aniqlashga xizmat qildi. Korpusiy tahlil muloqotda qo'llaniladigan til birliklarining real qo'llanishini statistik jihatdan o'rganishga yordam berdi.¹⁰⁸ Psixolingvistika sohasidagi ilmiy adabiyotlarning tahlili shuni ko'rsatadiki, muloqot jarayonida insonning kognitiv jarayonlari — diqqat, xotira, semantik qayta ishlash va taxmin qilish — nutqni yaratish va idrok etishda asosiy omil sanaladi. A. A. Leontyev nutq faoliyatini motivatsion va semantik bosqichlarda kechadigan psixologik jarayon sifatida talqin etadi. U. Chomskiyning generativ nazariyasi esa tilning kognitiv tabiatini, ya'ni inson ongida mavjud grammatik strukturalarning muloqotga ta'sirini izohlaydi.¹⁰⁹ D. Miller va J. Slobin tadqiqotlarida muloqotning idrok jarayoni kognitiv mexanizmlar bilan chambarchas bog'liqligi ta'kidlanadi. O'zbek tilshunosligida X. Abdurahmonov va Yo.To'rayev asarlarida muloqotning lingvopsixologik va madaniy omillar bilan bog'liqligi yoritilgan. Ushbu adabiyotlar tahlili muloqotning psixolingvistik jarayon sifatida ko'p qirrali va kompleks hodisa ekanini tasdiqlaydi.

Natijalar va muhokama. Tadqiqot natijalari muloqot jarayonining psixolingvistik tabiatini tashkil etuvchi bir nechta muhim omillarni aniqlashga imkon

¹⁰⁶ O. Leontyev. Rech' i myshleniye. — Moskva: Nauka, 1999.

¹⁰⁷ D. Miller. Psycholinguistics: Production, Perception and Comprehension of Language. — Oxford University Press, 2014.

¹⁰⁸ T. McEnery. Corpus Linguistics. — Cambridge UP, 2012.

¹⁰⁹ N. Chomsky. Aspects of the Theory of Syntax. — MIT Press, 1965.

berdi. Avvalo, muloqotda mazmunning shakllanishi suhbatdoshlarning psixologik holati, motivatsiyasi, kognitiv resurslari va kontekstga nisbatan sezgirligi bilan bevosita bog'liq ekanini ma'lum bo'ldi. Tahlil jarayoni shuni ko'rsatdiki, nutqni yaratish hamda idrok qilish jarayonida insonning diqqat, xotira va taxmin qilish mexanizmlari faol ishlaydi. Bu esa muloqotning samaradorligi ko'p jihatdan suhbatdoshlarning psixologik tayyorgarligi va nutq vaziyatini qay darajada tez anglab olishi bilan bog'liq ekanini ko'rsatadi. Korpusiy va diskurs tahlili asosida shuni aniqlash mumkinki, muloqot jarayonida til birliklari kontekstga mos ravishda tanlanadi, ya'ni suhbatdoshlar o'z kommunikativ maqsadiga qarab pragmatik strategiyalarni shakllantiradi. Jumladan, ingliz va o'zbek nutqiy madaniyatlari o'rtasida olib borilgan qiyosiy kuzatishlar tilning struktural farqlari bilan birga, madaniyatga xos kommunikativ strategiyalar ham mavjudligini ko'rsatdi. Masalan, o'zbek muloqot an'analari bilvosita (indirekt) strategiyalarning ko'proq qo'llanishi, ingliz tilida esa bevosita (direkt) ifodalar ustunligi kuzatildi. Bu esa madaniy kontekstning psixolingvistik jarayonga bevosita ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Shuningdek, tadqiqot muloqot jarayonining motivatsion omillari, ya'ni suhbatdoshlarning maqsad, ehtiyoj va harakat motivlariga bog'liq ravishda o'zgarib turishini ko'rsatdi. Muloqotning mazmuni va struktural suhbat davomida doimiy ravishda qayta shakllanib boradi. Bu Leontyev ta'kidlagan "nutq faoliyatining bosqichma-bosqich psixologik jarayonlarga asoslanishi" g'oyasini tasdiqlaydi. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, raqamli kommunikatsiya sharoitida (messengerlar, ijtimoiy tarmoqlar) muloqot qisqargan, struktur jihatdan soddalashgan va ko'proq emojilar, qisqartmalar hamda vizual belgilar bilan boyigan. Bu holat tilning psixologik qayta ishlanish tezligini oshirgan bo'lsa-da, semantik aniqlikning ba'zan kamayishiga olib keladi.

Umuman olganda, tadqiqot muloqotning psixolingvistik modeli til, tafakkur va psixologik jarayonlarning o'zaro uzviy bog'liqlikda ishlashini ko'rsatdi. Muloqotning samaradorligi shu uchlikning uyg'unligiga, kontekstga mos strategiya tanlanishiga va suhbatdoshlarning psixologik tayyorgarligiga bog'liq ekanligi asoslab berildi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari muloqot jarayonining psixolingvistik tabiatini tashkil etuvchi bir nechta muhim omillarni aniqlashga imkon berdi. Avvalo, muloqotda mazmunning shakllanishi suhbatdoshlarning psixologik holati, motivatsiyasi, kognitiv resurslari va kontekstga nisbatan sezgirligi bilan bevosita bog'liq ekanini ma'lum bo'ldi. Tahlil jarayoni shuni ko'rsatdiki, nutqni yaratish hamda idrok qilish jarayonida insonning diqqat, xotira va taxmin qilish mexanizmlari faol ishlaydi. Bu esa muloqotning samaradorligi ko'p jihatdan suhbatdoshlarning psixologik tayyorgarligi va nutq vaziyatini qay darajada tez anglab olishi bilan bog'liq ekanini ko'rsatadi. Korpusiy va diskurs tahlili asosida shuni aniqlash mumkinki, muloqot jarayonida til birliklari kontekstga mos ravishda tanlanadi, ya'ni suhbatdoshlar o'z kommunikativ maqsadiga qarab pragmatik strategiyalarni shakllantiradi. Jumladan, ingliz va o'zbek nutqiy madaniyatlari o'rtasida olib borilgan qiyosiy kuzatishlar tilning struktural farqlari bilan birga, madaniyatga xos kommunikativ strategiyalar ham mavjudligini

ko'rsatdi. Masalan, o'zbek muloqot an'alarida bilvosita (indirekt) strategiyalarning ko'proq qo'llanishi, ingliz tilida esa bevosita (direkt) ifodalar ustunligi kuzatildi. Bu esa madaniy kontekstning psixolingvistik jarayonga bevosita ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Shuningdek, tadqiqot muloqot jarayonining motivatsion omillari, ya'ni suhbatdoshlarning maqsad, ehtiyoj va harakat motivlariga bog'liq ravishda o'zgarib turishini ko'rsatdi. Muloqotning mazmuni va strukturasi suhbat davomida doimiy ravishda qayta shakllanib boradi. Bu Leontyev ta'kidlagan "nutq faoliyatining bosqichma-bosqich psixologik jarayonlarga asoslanishi" g'oyasini tasdiqlaydi. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, raqamli kommunikatsiya sharoitida (messengerlar, ijtimoiy tarmoqlar) muloqot qisqargan, struktur jihatdan soddalashgan va ko'proq emojilar, qisqartmalar hamda vizual belgilar bilan boyigan. Bu holat tilning psixologik qayta ishlanish tezligini oshirgan bo'lsa-da, semantik aniqlikning ba'zan kamayishiga olib keladi. Umuman olganda, tadqiqot muloqotning psixolingvistik modeli til, tafakkur va psixologik jarayonlarning o'zaro uzviy bog'liqlikda ishlashini ko'rsatdi. Muloqotning samaradorligi shu uchlikning uyg'unligiga, kontekstga mos strategiya tanlanishiga va suhbatdoshlarning psixologik tayyorgarligiga bog'liq ekanligi asoslab berildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Aitchison, J. The Articulate Mammal: An Introduction to Psycholinguistics. London: Routledge, 2012.
2. Levelt, W. J. M. Speaking: From Intention to Articulation. Cambridge, MA: MIT Press, 1989.
3. Carroll, D. W. Psychology of Language. Belmont: Thomson Wadsworth, 2008.
4. Fodor, J. A. The Modularity of Mind. Cambridge, MA: MIT Press, 1983. Tep-Минасова С.Г.
5. Vygotsky, L. S. Thought and Language. Cambridge, MA: MIT Press, 1986.
6. Leontyev, A. A. Osnovy Psixolingvistiki. Moskva: Smysl, 2003.
7. Xudoyberganova, D. Psixolingvistika asoslari. Toshkent: Universitet, 2019.
8. G'anieva, M. Til va nutqning psixologik asoslari. O'zbek tilshunosligi jurnali, №2, 2021.
9. Tannen, D. Conversational Style: Analyzing Talk Among Friends. Oxford University Press, 2005.
10. Clark, H. H. Using Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.